

TÖÖSTUSETTEVÖTETE KREDITEERIMINE KÄIBE ALUSEL

E. Kitvel

Rahanduse ja krediidi kateeder

1939. aastal viidi mõned mittesesoonsed ettevõtted katseliselt üle krediteerimisele materiaalsete väärtuste käibe alusel.¹ Sellest ajast peale on seda krediteerimise meetodit pidevalt täiustatud. 1967. aastal hakati kõrvuti materiaalsete väärtustega krediteerima käibe alusel ka tööjõu kulutusi.² NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusega nr. 280 3. aprillist 1967. a. «Abinõudest krediteerimise ja arvelduste edasiseks parendamiseks rahvamajanduses ning krediidi osatähtsuse tõstmiseks tootmise stimuleerimisel» tunnistas käibe alusel krediteerimine üheks progressiivsemaks ja majanduslikult põhjendatumaks krediteerimise vormiks. Kui 1956. aasta alguses krediteeriti käibe alusel 22, siis 1970. aastal ligi 5800 ettevõtet, võlgnevusega 8,2 miljardit rubla ehk 22,6% kõigist krediididest tööstuses.³

Eesti NSV-s krediteeriti käibe alusel 1. jaanuaril 1968. aastal 25 ja 1. jaanuaril 1972. aastal 43 ettevõtet. Sel ajavahemikul kasvasid krediidid käibe alusel 19,3 miljonilt rublalt 29,0 miljoni rublani.

Selline kiire kasv on tingitud eelkõige uute tööstusharude (ehitusmaterjalide, kerge- ja toiduainetetööstuse, puidu ümbertöötlemise) jt. ettevõtete käibe alusel krediteerimisele võtmisest. Seoses käibe alusel antava krediidi kasvuga on eriti aktuaalseks muutunud selle krediteerimise vormi edasise täiustamise probleemid.

Vaatleme järgnevalt käibe alusel krediteerimise positiivseid ja negatiivseid külgi.

¹ Е. Мительман. Развитие принципов прямого банковского кредитования. — «Деньги и кредит», 1970, № 5, стр. 20.

² Правила кредитования промышленных предприятий по обороту материальных ценностей и затрат на заработную плату. Государственный Банк СССР, М., 1967, стр. 4.

³ Данные о развитии Государственного банка СССР. — «Деньги и кредит», 1971, № 9, стр. 41.

Krediit käibe alusel asendab 40—50% ettevõtte omakäibevahenditest. Ettevõttele avatud erilaenukontolt antakse vahendeid käibevahendite avansseerimiseks üheks käibeperioodiks, alustades kõigi tootmiseks vajalike materiaalse väärtuste ja teenuste eest tasumisega, nende ümbertöötlemise kulude (välja arvatud tulevaste perioodide kulud) katmisega ning lõpetades valmistoodangu realiseerimisest saadud rahaliste vahendite vahetu suunamisega tekkinud võlgnevuse katteks.

Rahalisi vahendeid antakse erilaenukontolt makse tähtajal, s. t. kui ettevõttel on vaja tasuda saabunud materiaalse väärtuste ja osutatud teenuste eest, välja maksta töötasu ja teostada muid makseid. See võimaldab ettevõttel ratsionaalselt kasutada oma- ja laenatud vahendeid, kuna väheneb ajaline vahe rahaliste vahendite saamise ja kasutamise vahel ning krediidi saamise ja tagasimaksmise vahel. Nagu näitavad maksekäibe uurimise andmed, on erilaenukontolt krediteeritavatel ettevõtetel arvelduskonto rahaliste vahendite osatähtsus palju väiksem, moodustades kõigest 1,6—1,7% ettevõtte käibevahenditest, samal ajal kui lihtlaenukontolt krediteeritavatel ettevõtetel moodustasid need 3,2—4,3%, teel olevate arveldusdokumentide tagatisel krediiti kasutatavatel ettevõtetel — 4,6—5%.⁴ Käibe alusel krediteeritavatel ettevõtetel on arvelduskontolt teostatavatel operatsioonidel veelgi väiksem tähtsus, kuna erilaenukontolt tasutakse ka kulutused tööjõule.

Käibe alusel väljaantud krediidiga kaetakse ühtlasi ka ettevõtte ajutised täiendavad vajadused käibevahendite järele. Teiste krediteerimise vormide puhul peab ettevõtte eraldi vormistama laenu ajutisteks vajadusteks, käibe alusel krediteerimisel seda ei ole vaja teha, sest see väljendub ajutises üleplaaniilises (üle kehtestatud kontrollarvu) võlgnevuses.

Peale selle on ettevõttel võimalus antud ajavahemikul kasutada rohkem krediite, kui samal ajal laekub rahalisi vahendeid kaubatoodangu realiseerimisest. Näiteks tasuti õmblustootmiskondises «Baltika» erilaenukontolt 1.—15. oktoobrini 1969. aastal materiaalse väärtuste ja teenuste eest ning maksti välja töötasu 1315 tuh. rubla ulatuses. Kaubatoodangu realiseerimisest ja laenu tagasimaksmiseks suunatud rahalised vahendid moodustasid aga 1103 tuh. rbl. ehk kõigest 80,9% väljaantud krediidist. 16.—31. oktoobrini 1969. a. oli aga olukord vastupidine: krediiti anti vähem 56 tuh. rbl. ehk 3,2%, kui laekus rahalisi vahendeid erilaenukontole. Analoogiline olukord oli novembris: kuu esimesel poolel väljaantud krediit oli 49,7% suurem krediidi tasumiseks laekunud summast ja vastupidi — kuu teisel poolel moodustas väljaantud krediit kõigest 77,4% tagasimakstud summast. Käibevahendite vajadus ühes päevas on väga kõikumine suurus. Õmblustootmiskoon-

⁴ Н. Лисициан. О значении денежных оборотных средств и их рациональном использовании. — «Деньги и кредит», 1970, № 11, стр. 28.

dise «Baltika» igapäevane käibevahendite vajadus kõikus ± 1 kuni $\pm 300\%$ -ni. Järelikult võimaldab käibe alusel antav krediit katta õigeaegselt ettevõttel tekkinud täiendavat vajadust käibevahendite järele. Kui aga ettevõttel laekub rohkem rahalisi vahendeid ja kui käibevahendite vajadus on väiksem, kasutab ettevõtte vähem krediiti, võlgnevus erilaenukontol on kontrollarvust väiksem.

Kui ettevõttel on aga erilaenukonto võlgnevus pidevalt üle kontrollarvu, siis tuleb välja selgitada selle põhjused. Eelkõige saab ettevõtte ajutise üle kontrollarvu kasvanud võlgnevuse ümber vormistada plaanilisteks laenudeks nende materiaalsete väärtuste tagatisel, mis ületavad antud kvartalali tootmise vajadusi, kuid mis tarbitakse järgnevatel kvartalites.

Sageli ei analüüsi ettevõtted saabunud materiaalsete väärtuste jääke ega jälgi operatiivselt erilaenukonto deebetkäivet. Seetõttu ei planeerita õigeaegselt ega põhjendatult plaaniliste laenude limiite ennetähtaegselt saabunud materiaalsete väärtuste tagatisel. Tagajärg: ettevõtted kasutavad pidevalt krediite üle kontrollarvu. Nii moodustas Eesti NSV-s üleplaaniline käibe alusel antav krediit 1. juulil 1970. ja 1971. a. vastavalt 1621 tuh. rbl. ehk 5% ja 1310 tuh. rbl. ehk 3,5% kontrollarvust.

Kõige suuremaks puuduseks käibe alusel (ja üldse erilaenukontolt) krediteerimisel loetakse automatismi materiaalsete väärtuste eest tasumisel. Maksutähtajal tasutakse erilaenukontolt piiramatus ulatuses kõik kaubalis-materiaalsed väärtused sõltumata ettevõtte tootmisvarudest ja tootmisplaanide vajadustest. Sellele puudusele juhib tähelepanu ka L. Uritskaja: «Kontrollides realiseerimise plaani täitmist, pank ei arvesta avansseeritud vahendite kogu mahtu... Käibevahendite ringkäigu algstaadiumis avansseeritud vahendite hulk ei ole seotud rahaliste vahenditega, mis peavad laekuma ringkäigu lõpul kaubatoodangu realiseerimisest.»⁵ Tõepoolest, käibe alusel tekkinud võlgnevuse reguleerimisel kontrollitakse ainult, et erilaenukonto kreditiisse laekuksid rahalised vahendid kaubatoodangu realiseerimisest vähemalt plaani piires.

Järelikult võimaldab materiaalsete väärtuste ja kulutuste käibe alusel krediteerimise ja tagasimaksmise kord ettevõttel varuda ka tootmiseks mittevajalikke ja liigseid materiaalseid väärtusi.

Puudused materiaaltehnilises varustamises sunnivad ettevõtte tootmisjuhte olema ettenägelikumad ja varuma materiaalseid väärtusi suuremates kogustes. Seda enam, et näiteks masinaehituses on ligi 30% tööseisakutest tingitud sellest, et ettevõtte laos puuduvad tootmiseks vajalikud materjalid, tagavaraosad.⁶ Toot-

⁵ Л. Урицкая. Некоторые проблемы кредитования по обороту. — «Деньги и кредит», 1971, № 10, стр. 32.

⁶ В. Фащевский. Оборотные средства и их использование. — «Деньги и кредит» 1972, № 2, стр. 24.

misvarude soetamisel aga pööravad ettevõtted vähe tähelepanu finantsressurssidele ja üleplaaniilistele krediitidele. Nagu märgib S. Mežiborskaja, ei tunne ettevõtted muret hankijatele materiaalse väärtuste eest õigeaegse tasumise üle, kuna erilaenukontolt on maksed garanteeritud seni, kuni viivisvõlgnevuse kestus ei ületa 30 päeva või kui ettevõtte suhtes ei ole rakendatud hankija poolt arvelduste erirežiimi või muud sanktsiooni.⁷

Näiteks jätkas liigsete varude soetamist õmblustootmiskoon- dis «Baltika», omades 1. oktoobril 1969. a. 417 tuh. rubla ulatuses ülenormatiivseid tootmisvarusid, sealhulgas tootmiseks mittevaja- likke linase riide kangaid 60 tuh. rbl. ulatuses ja siidkangaid 241 tuh. rubla väärtuses. Nii tasuti 1969. a. oktoobris materiaalse väärtuste ja osutatud teenuste eest 2421 tuhat rubla ehk $\frac{1}{3}$ võrra rohkem, kui oli ette nähtud tootmiskulude eelarves. Selle tulemu- sena ületas oktoobris tegelik võlgnevus erilaenukontolt pidevalt kehtestatud kontrollarvu. Kuna õmblustootmiskoondis «Baltika» jätkas ka edaspidi tootmiseks mittevajalike materjalide soetamist, siis 1. septembril 1971. a. viidi ta üle lihtlaenukontolt krediteeri- misele.

Käibevahendite paremaks kasutamiseks on tehtud ettepanek anda krediiti ranges vastavuses planeeritud limiitidega.⁸ Käesole- val ajal on limiteeritud krediitide osatähtsus väiksem kui $\frac{1}{3}$ kõi- gist krediitimahutustest.⁹ Eelkõige vajab krediidi planeerimine täiustamist. Vastavalt kehtivale korrale planeeritakse lühiajalised krediidid väljuva võlgnevuse jäägina kvartali lõpuks, samal ajal kui 80% kõigist krediitidest antakse vastavalt materiaalse vää- rtuste ja kulude tegelikule käibe.¹⁰ Kuid krediitide planeerimine käibe järgi ei kindlusta veel alati plaanide vastavust tegelikele vajadustele. Krediteerimise limiidi puudumine võib aga takis- tada ettevõttel tootmisplaanide täitmist. Hädaohus on ka toot- misplaanide ületamine, mis nõuab üleplaaniilisi lõpetamata too- dangu varusid ja tekitab valmistoodangu ülenormatiivseid jääke. Seega range limiteerimine ei ole otstarbekas käesoleval ajal, mil 1970. a. alguses kaeti lühiajalise krediidiga kuni 47,1% kogu rah- vamaajanduse käibevahenditest.¹¹

⁷ С. Межиборская. О кредитовании по специальным ссудным сче- там. — «Деньги и кредит», 1970, № 6, стр. 69.

⁸ И. Тафля. Производство и сбыт. — «Деньги и кредит», 1967, № 2, стр. 26.

⁹ А. Мелков. Совершенствовать кредитное планирование. — «Деньги и кредит», 1968, № 4, стр. 27.

¹⁰ В. И. Рыбин. Кредит и расчеты в условиях реформы. М., «Фи- нансы», 1970, стр. 47.

¹¹ Данные о развитии Государственного банка СССР. — «Деньги и кре- дит», 1971, № 9, стр. 44.

Majandusreformi tulemusena kinnitati ettevõtte töö hindamise üheks põhinäitajaks realiseerimisplaan. Ühtlasi suurenes tunduvalt ettevõtete kontroll realiseerimisplaanide täitmise üle. Paljudes ettevõtetes on sisse viidud igapäevane arvestus rahaliste laekumiste üle kaubatoodangu realiseerimisest. Toodangut lähetaakse vastavalt graafikule, et kindlustada rahaliste vahendite laekumist antud kuus (kvartalis). Kõik need abinõud on lõppkokkuvõttes suunatud käibevahendite paremale kasutamisele. Aastatel 1966—1969 kiirenes käibevahendite ringlus 81,3 päevalt 72,9 päevani.¹²

Lühiajalise krediidi efektiivsuse tõstmiseks peab suurenema ettevõtete tähelepanu ja huvi käibevahendite parema kasutamise vastu. Ettevõtte töö hindamise põhinäitajad ja stimuleerimisfondide moodustamise kehtiv kord ei peegelda ettevõtte käibevahendite kasutamist. Paljud majandusteadlased on pidanud vajalikuks ettevõtte töö hindamisel võtta aluseks ka käibevahendite käibekiiruse näitaja.¹³ Teised aga peavad otstarbekaks arvutada ettevõtte rentaablus kasumi suhtena kõigisse tootmise põhi- ja käibefondidesse.¹⁴ Kuid kõrvuti ettevõtte töö hindamise kriteeriumide muutmisega tuleb käibevahendite paremaks kasutamiseks tõhustada ettevõtte ja panga kontrolli materiaalsete väärtuste ja teenuste eest tasumisel erilaenukontolt. Ettevõtte erilaenukonto käivetes peegeldub kogu finantsmajanduslik tegevus. Käivete detailsem analüüs annab rikkalikku informatsiooni käibevahendite sihtotstarbelisest kasutamisest, võimaldab õigeaegselt planeerida ja täpsustada krediidi limiite ning vältida finantsraskuste tekkimist. M. Titarev märgib, et erilaenukontode krediteerimise täiustamine vastavalt krediteeritavate ettevõtete rahvamajandusharude spetsifikale võimaldab veelgi operatiivsemalt ja rohkem mõjutada ettevõtteid krediteerimisel, mis on üheks kõige aktuaalsemaks ülesandeks.¹⁵

Erilaenukonto deebetis peegeldub ettevõtte kogu maksekäive. Majandusliku sisu järgi võib ettevõtte maksed jaotada kolme rühma:

- 1) asjastatud töö kulu materiaalselele väärtustele ja osutatud teenustele;

¹² Н. Г. Сычев. Финансы промышленности. М., «Финансы», 1971, стр. 149.

¹³ Хозяйственный расчёт и материальное стимулирование производства. Сборник научной конференции АН СССР, вып. VI, 1969 (Н. Барковский, стр. 16, Е. Мительман, стр. 93).

¹⁴ Прибыль и рентабельность в условиях хозяйственной реформы. (Материалы научной конференции) М., «Финансы», 1968 (А. Казанцев, стр. 144, Н. Лисициан, стр. 150, Н. Шумов, стр. 158).

¹⁵ М. Титарев. О некоторых вопросах кредита и его роли в развитии экономики. — «Деньги и кредит», 1971, № 8, стр. 34.

2) elava tööjõu kulu tootmisprotsessis;

3) lisaproduktiga ja amortisatsiooniga seotud maksed.

NSV Liidu ühiskondliku koguprodukti ja rahvatulu andmete dünaamika on näidanud, et materjalide kulu tootmises on võrdlemisi püsiv suurus. See eeldab, et elava ja asjastatud töö suhe on ühes ettevõttes samuti püsiv suurus. Näiteks oli 1971. a. Tartu Põllutöömehhanise Tehases «Võit» planeeritud nende kulude suhe võrdlemisi stabiilsena tootmiskulude eelarve järgi I kvartalis — 0,42; II kvartalis — 0,43; III kvartalis — 0,44 ja IV kvartalis — 0,44.

Elava ja asjastatud töö suhet on otstarbekas kasutada ettevõtte erilaenukonto maksekäibe analüüsimisel.

Selleks et leida elava ja asjastatud töö kulu ettevõtte maksekäibes, tuleb erilaenukonto deebetkäibest lahutada kõik arvelduskontole kantud rahalised vahendid, käibemaks jt. erilaenukontolt eelarvesse kantud hinnavad ning maksed, mis ei ole seotud ettevõtte põhitegevusega. Saadud summa kujutabki asjastatud ja elava töö kulu. Viimasest tuleb eraldada töötasud ja sellega võrdustatud maksed. Järelejäänud käive peegeldabki ettevõtte asjastatud töö kulu tootmisvarude soetamisel.

Neid andmeid erilaenukonto maksekäibe üksikute osade kohta peaksid summeerima panga osakondi teenindavad masinaarvutusjaamad. See hõlbustaks vajalike andmete saamist ja tõstaks operatiivse kontrolli efektiivsust.

Praktikas võrreldakse erilaenukontolt materiaalsete väärtuste ja teenuste eest tasutud summat ettevõtte tootmiskulude eelarves planeeritud summaga. Aga juhul kui ettevõtte ületab tunduvalt tootmisplaane, siis selline võrdlus osutub ebatäpseks.

1971. aasta II kvartali erilaenukonto deebetkäibe analüüs tehases «Võit» näitas, et elava ja asjastatud töö suhe oli aprillikuu maksekäibesse kõigest 0,32, mais — 0,33 ja juunis — 0,29. Võrreldes saadud näitajaid planeeritud suhtega elava ja asjastatud töö vahel tootmises (0,43), näeme, et elava töö kulu 1 rublale asjastatud tööle langes II kvartalis 31 kopikani. Järelikult varus ettevõtte suuremas koguses tootmisvarusid, kui ta neid kasutas.

Idealsel juhul on elava ja asjastatud töö suhe võrdne nii tegelikult tootmises kui ka maksekäibes. Juhul kui ettevõtte ületab tootmisplaane ja sellele ei kaasne tootmisvarude suurenemist, siis on elava ja asjastatud töö suhe maksekäibes kõrgem kui tootmises.

Kui aga ettevõtte pidevalt varub üleplaaniilisi materjalide varusid, siis suurenevad tegelikud käibevahendite jäägid, mille tulemusena nende ringlus aeglustub. Näiteks aeglustus üleplaaniiliste ja üleliigsete tootmisvarude soetamise tõttu normeeritud käibevahendite käibekiirus Tartu Põllutöömehhanise Tehases «Võit» 1971. aastal 8 päeva võrra, võrreldes plaaniilise näitajaga. Selle tulemusena külmutati käibevahendeid 113 tuh. rbl. väärtuses.

Toodud meetod ettevõtte maksekäibe analüüsimiseks käibe alusel krediteerimisel on ainult üheks teeks, mis võimaldab tootmise ja lühiajalise krediteerimise efektiivsust kontrollida. Operatiivse analüüsi laialdasem kasutamine sõltub aga peamiselt ettevõtte töö hindamise põhikriteeriumide muutmisest. Kehtivad ettevõtte töö hindamise näitajad (nomenklatuuriplaan, kasum ja realiseerimisplaan ning omakäibevahendite säilivus) ei peegelda täies ulatuses ettevõtte tootmise põhifondide ja normeeritud käibevahendite kasutamist. Sellepärast tuleks üheks põhinäitajaks kehtestada ka rentaablus kasumi suhtena tootmise põhifondidesse ja normeeritud käibevahenditesse sõltumata nende kätteallikatest. Rentaabluse taseme tõstmise vajadus sunniks ettevõtteid kasutama ratsionaalsemalt põhi- ja käibefonde, rohkem tegelema käibevahendite kasutamise operatiivse kontrolliga ja leidma teid käibekiiruse suurendamiseks.

КРЕДИТОВАНИЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПО ОБОРОТУ

Э. Китвел

Резюме

В 1939 г. было введено — сначала в виде опыта, а в условиях хозяйственной реформы в более широком масштабе — кредитование промышленных предприятий по обороту.

Долевое участие банковского кредита (40—50%) по обороту в формировании нормативных запасов товарно-материальных ценностей позволяет более гибко использовать оборотные средства.

Однако при кредитовании по обороту трудно добиться недопущения вложений ресурсов банка в сверхплановые, излишние и ненужные материальные ценности в момент, когда их оплата совершается за счет банковского кредита со специального ссудного счета. Как правило, эти факты устанавливаются лишь в последующем порядке. Таким образом, в течение длительного времени возможно непроизводительное использование предприятиями кредита по обороту и превышение контрольной цифры кредитования.

В целях повышения оперативного контроля оплаты приобретаемых ценностей целесообразно расчленить особый оборот по дебету специального ссудного счета по экономическому содержанию на три группы:

- а) затраты овеществленного труда;
- б) затраты живого труда;
- в) платежи, связанные с чистым доходом и амортизацией.

Соотношение живого и овеществленного труда, определяемое по смете затрат, является основой оценки целесообразности оплаты материальных ценностей за счет кредита. При прочих равных условиях затраты живого труда на 1 рубль овеществленного труда по смете затрат и по данным оборота по дебету специального ссудного счета должны совпадать.

Действующие ныне оценочные показатели — выполнение плана по реализации продукции, плана по накоплениям и сохранности собственных оборотных средств — не отражают полностью использование производственных фондов и нормируемых оборотных средств. Поэтому необходимо включить в число оценочных показателей — показатель рентабельности как отношение прибыли ко всей сумме основных производственных фондов и нормируемых оборотных средств независимо от источников их образования. Стремление повысить уровень рентабельности заставляет предприятия наилучшим образом использовать основные производственные фонды и больше заниматься оперативным контролем, ускорять оборачиваемости оборотных средств.